

A BABÓCSAI NEMZETSEGI KÖZPONT KUTATÁSA I.

(BESZÁMOLÓ AZ 1978-BAN FOLYTATOTT RÉGÉSZETI ÁSATÁSOKRÓL)

A magyarországi ispánsági és nemzeti központok kutatása – országos és megyei szempontból is – elsőrendű feladat. Ezért került sor 1978-ban – az átépítések főmunkái által erősen veszélyeztetett – babócsai nemzeti központ régészeti vizsgálatára. Elsősorban azt kívántuk tisztázni, hogy a rendelkezésünkre álló források felhasználásával meghatározható-e az Árpád-kori Babócsa legfontosabb objektumainak, a nemzeti központ földvárának, monostorának és egyházainak pontos helye. Tisztázható-e a következők:

1. Babócsát és környékét a Koppány elleni harcban részt vett német eredetű Tibold nemzeti kaphatta-e „birtokközpontként” I. István királytól?

2. Itt épült-e fel a nemzeti Szent Miklós tiszteletére szentelt kegyúri monostora és esetleg földvéra már a XI., illetőleg legkésőbb a XII. században?

3. Babócsa fontos szárazföldi és víziutak rév- és vámoshelyeként szerepelt már a XI. században. Ezek őrzését és védelmét látták-e el a „korszerűbb fegyverekkel”: az ún. kétélű kardokkal, páncéllal rendelkező német „lovagok”?

4. Az Árpád-kori Babócsa három templomáról: a Szent Egyed plébániatemplomról, a Gyümölcslő Boldogasszony tiszteletére szentelt kápolnáról és a Szent Miklós monostorról tudunk.¹ Ezek feltehetően egy-egy települési egység, illetőleg a nemzeti székhely központjában állhattak?

5. A XV. századtól Babócsa főispáni és uradalmi székhellyé alakult át. Tulajdonképpen (részben a fontos kereskedelmi utak eltolódása révén) a XI–XV. század derekáig – Somogy egyik legjelentősebb várával – a megyeközpont, Somogyvár szerepét veszi át?

6. Végző soron a XI–XIII. században mint nemzeti,

ségi, a XV. századtól mint fontos „megyeközpont” jöhetett számításba?²

A pontokban summázott kérdésekből és adatokból jelenleg a 2. és a 4. pontban foglaltakat tartottuk – a régészeti kutatás szempontjából – a legfontosabbnak és a legjobban vizsgálhatónak. Éppen ezért törekedtünk 1978-ban elsősorban a jelzett két pontban szereplő objektumok, fontos egyházak meghatározására.³

Elsődleges kérdésünk az, hogy hol található meg az Árpád-kori Babócsa, s azon belül a Tiboldok nemzeti központja? Kiindulópontként fontos lenne meghatározni a nemzeti Szent Miklós tiszteletére szentelt kegyúri monostort, a hozzá tartozó temetővel. Pontosan helyhez kell kötnünk Babócsa kisebb templomait: a Szent Egyed és a Gyümölcslő Boldogasszony tiszteletére szentelt egyházakat.

Az először 1193-ban említett⁴ Boboucha egyházáról – az eddig ismert források – viszonylag későn, 1248-ban szólnak.⁵ A bencés kolostor és a két másik templom is csupán a XIV. századtól szerepel az oklevelekben.⁶ Árpád-kori elhelyezkedésükkel kapcsolatban – a XVI. században történt pusztulásuk előtt és az azt követő időszakból semmilyen adat nem maradt fenn.

Az újabb történelmi és a régészeti kutatás mégis a Szent Miklós bencés monostor helyét a várral szemben – attól DNy-ra – kereste. Jankovich Dénes⁷ szerint: „a bencés monostor helyét minden valószínűség szerint a mai strandfürdő helyén⁸ kell keresnünk, ahol oltatlan mészből rakott széles kőfalakat romboltak szét”.

A helybeli hiteles szemtanúk szerint 1952–54 között, a mai tsz-fürdő területén,⁹ a fürdőháztól K-re levő me-

1. Monumenta Vaticana historiam Regni Hungariae illustrantia. Bp. 1880–1909. I/3. 57.; Magyarország Vármegyéi és Városai (szerk.: CSÁNKI D.): Somogy Vármegye. Bp. é. n. 420., 422.; Anjou-kori Okmánytár, Codex Diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I–VII. (Szerk.: NAGY I. és TASNADI NAGY GY.) Bp. 1878–1920. V. 240.
2. MAGYAR K.: Somogyvár ispánsági és megyeközpontjáról. Levéltári Évkönyv 10. (Szerk.: KANYAR J.) Kaposvár, 1979. Megjelenés alatt.
3. A belterületen ezek kutatása is komoly nehézséget jelent.
4. JANKOVICH-PAIS: Ó-magyar olvasókönyv. Pécs, 1929. 56.
5. Árpád-kori Új Okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. (Szerk.: WENCZEL G.) I–XII. Pest, Pp. 1860–1874. II, 203.

6. SOROS P.: Az elenyészett bencés apátságok. A Pannonhalmi Szent-Benedek Rend Története XII/B. (Bp. 1912.) (Továbbiakban: PRT XII/B 1912.) 344–347., valamint az 1. jegyzet.
7. JANKOVICH D.: Adatok a Rinya-völgy középkori településtörténetéhez. Levéltári Évkönyv 7. (Szerk.: KANYAR J.) Kaposvár, 1976. (Továbbiakban: JANKOVICH 1976.) 6. p. és 31. p. 61. j.
8. A mai strandfürdőtől ENy-ra 150 m-re, a Kőolajipari Vállalat tulajdonában levő (ma tsz-fürdő) területén kerültek elő.
9. A község lakosai (elsősorban Arató Béla) közlései szerint 1952–54 között a fürdő építése során téglafalakat (és nem kőfalakat) láttak, amelyek a használaton kívül levő fürdőmedence alatt húzódtak különböző irányba.

1

2

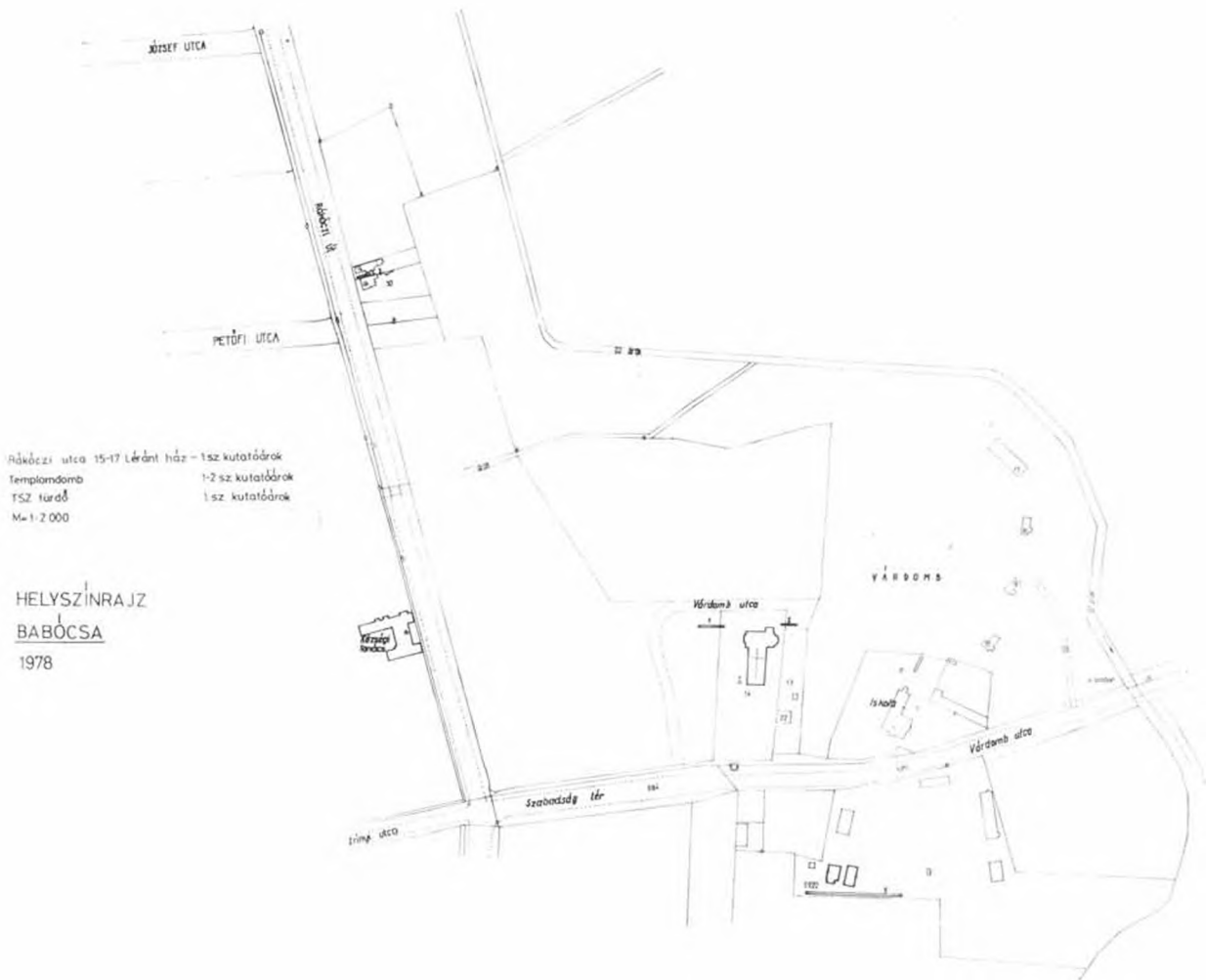

3

4

1. tábla. 1. A tsz-fürdő medencéje és fürdőháza ÉNy-ről. 2. A fürdőmedence alatt feltárt téglafalmaradványok. 3. A be-
 kötőfalak cellaszerű leágazásai. 4. A medence közepén előkerült téglaeépítmény L-alakú (Fotó: Magyar Kálmán). –
 1. Bassin und Badehaus des Bades der Produktionsgenossenschaft von Nordwesten. 2. Freigelegte Ziegelmauerreste
 unter dem Bassin. 3. Die zellenartigen Entzweigungen der Verankerungswände. 4. Das L-förmige Ende des in der Mitte
 des Bassins vorgekommenen Ziegelbauwerkes (Photo: Kálmán Magyar).

1. Ásatási helyszínrajz. – 1. Eine Ausgrabungs-Topographie.

dence építésénél valóban „cellaszerű, felmenő falak kerültek elő. Az 1–1,5 m magasságban fennálló falmaradványokat elhordták, illetőleg lebetonozták.”

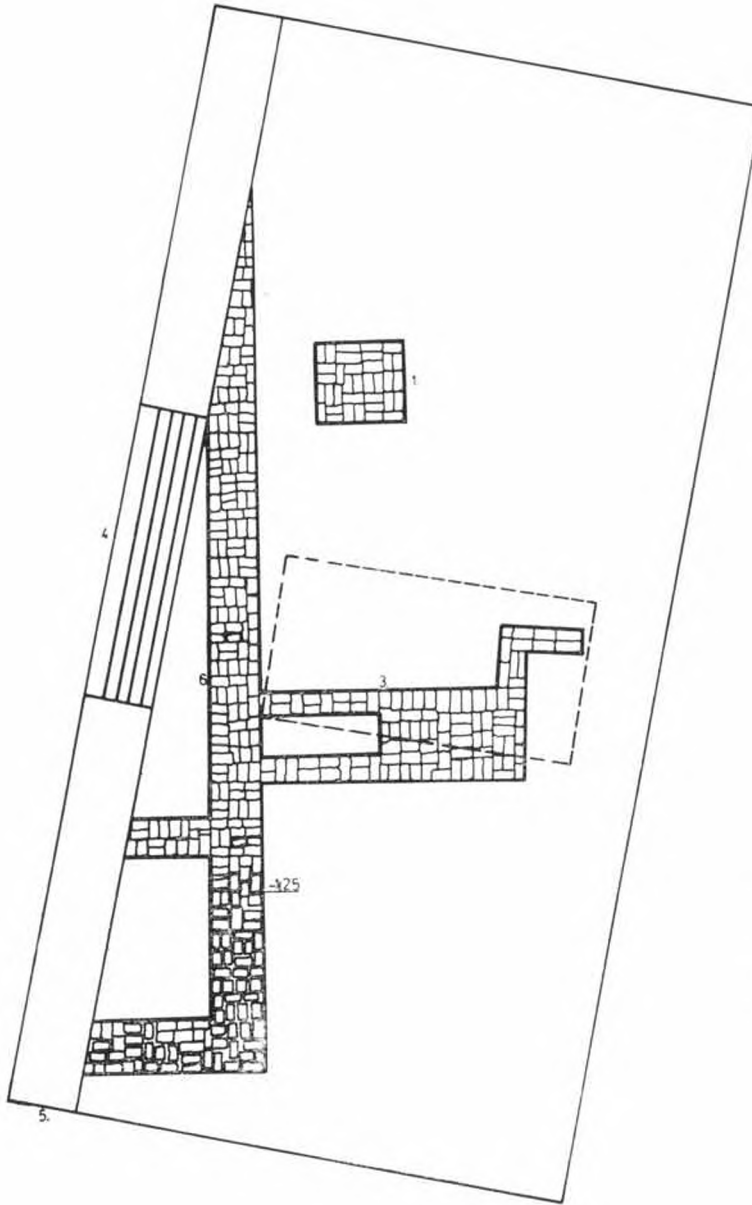
1978-ban a fentiek hitelesítésére kezdtük el itt a szondázó kutatásainkat (1–2. rajz). Ennek során a Nagykanizsai Talajfúró- és Kőolajipari Vállalat fürdő-épületétől délre (a tsz kerítése közelében) egy 50 m hosszú, 1 m széles kutatóárokmal vizsgáltuk a területet (2. rajz, 3. kép). Az erős, bontási, törmelékes ré-

teg alatt – szinte rövid időn belül – egy fekete lápföldbe ásott, 1,1 m széles téglafalalap került elő (3. rajz). Környékéről – vele azonos mélységben – XVII–XVIII. századi kerámiát tártunk fel,¹⁰ ami az épület Árpád-kori keltezését rögtön kizárta (4. kép 1.).

A 3. sz. fixponttól Ny-ra 2,2 m-re egy 40 cm széles, sárgás színű mészhabarcba ágyazott téglafalmaradvány jelentkezett. Közeliéből¹¹ nagy mennyiségű állatsont, XVI–XVII. századi mázatlan szürke és piros ke-

10. A 78.429.5–6. ltsz.-on szereplő töredékek közül a legjellegzetesebb a kívül szürkés, enyhén pirosas színű, festett csikozással díszített darab, amely belül fehéres, szemcsés anyagú. Az oldaltöredék mérete: H: 6,5 cm; Sz: 3,5 cm; V: 0,5 cm. A másik tálperemtöredék belül és a peremen fehéres, barnás folytatott mázzal díszített, pirosas, szemcsés anyagú. Méretei: H: 4,5 cm; Sz: 4 cm és V: 0,5 cm.
11. A 78.435.2. ltsz.-on szereplő kívül-belül szürke, hajlított, enyhén gömbölyített peremtöredék mérete: H: 7 cm; Sz: 3,2 cm és V: 0,3 cm. A másik, a 78.432.4. ltsz.-on szereplő, kívül helyenként kormos, bordázott díszű, be-

lül pirosas, szemcsés oldaltöredék mérete: H: 6 cm; Sz: 4,5 cm; V: 0,4 cm. A 78.439.1. ltsz.-on a belül zöldmázas, kívül világosbarna, mázatlan peremtöredék, mérete: H: 8,8 cm; Sz: 4,3 cm; V: 0,6 cm. A 78.429.4 ltsz.-on a kívül piros, mázatlan, tagolt peremű, belül sötét borsózöld mázzal díszített fazéktöredék, mérete: H: 5,5 cm; Sz: 5 cm; V: 0,4 cm. A 78.436.14. ltsz.-on szereplő kancsófültöredék barnásszürke, kaolinos, finom anyagú, mérete: H: 9,5 cm; Sz: 3,2 cm; V: 2,4 cm. A 78.435.5. ltsz.-on szereplő peremtöredék kívül mázatlan, belül zöldmázas, ferdén szélesedő peremmel, mérete: H: 10 cm; Sz: 4,2 cm; V: 0,4 cm.

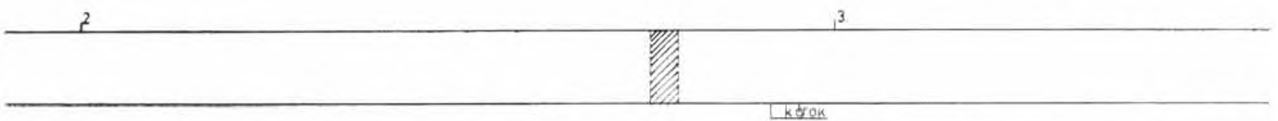

JELMAGYARÁZAT

- 1 téglapillér
- 2 2 sz. kutatóbarák
- 3 két soros téglaterakás
- 4 lépcső
- 5 rézsús leemunkálás
- 6 téglafal (alapp)

BABÓCSA-
TSZ: fürdő 1978.
alaprész
m-1:50

JELMAGYARÁZAT

2. A tsz-fürdő ásatási alaprajza. – 2. Der Ausgrabungsgrundriss des Babes der Produktionsgenossenschaft.

rámia jutott a felszínre. Vagyis az újabb kori bolygatásokkal áttört betöltésekben többnyire XVI–XVII. századi építményre utaló leletanyag volt (4. kép 2.). Ez derült ki a kutatóárokotól É-ra levő fürdőmedence aljának feltörése után is. A medence közepén egy L-alakú fal, valamint a K felé tartó – nyugati irányban még tisztázatlan kiterjedésű – téglapadozat mutatkozott. A kutatóárkokban előkerült két téglafalalaphoz tartozó – eddig még ismeretlen – objektumról lehet szó.

A fürdő nyugati falával majdnem párhuzamosan, ferdén ÉNy-i irányba tartó 63 cm széles téglafal is jelentkezett. Ez a lerombolt alap négy méter hosszan egészen a mai lépcsőig tart. A falból egy 31 cm széles téglafal (ugyancsak ferdén K felé) befelé, a fürdő közepe felé húzódott (2. rajz, 1–2. kép). Tőle fél méterre és vele párhuzamosan egy másik téglafal alapja került elő. Ez utóbbi egy L-alakú csonkban végződött (1. kép 4., 2. kép 1–5. és a 2. rajz).

A fürdő déli falától É-ra egy méterre megtaláltuk a 72 cm széles, nyugati irányba, a fürdőház felé¹² induló falcsontot (1. kép 1–3.).

A fürdőlépcső alatt húzódó ferde falalap közelében, tőle 85 cm távolságra egy 108x118 cm alapterületű téglapillér csonkja maradt meg (2. kép 1.). Ugyanakkor a lépcső DK-i sarkától É-ra, 35 cm-re – a már említett ferde fal közelében – egy 2,2x4,5 m-es kis szelvényben a teljesen ismeretlen téglapítmény keresztmetszetét próbáltuk kideríteni (2. kép 1–5.). A felső rétegben a barnás, téglatörmelékes szint, majd közvetlenül alatta már a feketés-barna mocsári üledék húzódott.

Ebben a szelvényben előkerült – az É–D-i falra merőlegesen – Ny–K-i irányban tartó, egy téglasor széles és két sor vastagon rakott fal. A másik szélén egy ugyancsak két sor vastagon rakott, egy sornyi széles téglafal volt. Hozzá tartozott a meghatározhatatlan, 50 cm széles és 157 cm hosszú, téglalapalakú, „kriptaszerű” építmény (2. kép 1–5., 2. rajz).

Végző soron megtaláltuk egy, átlagosan 30–80 cm vastag téglafallal, belső falpillérrel és a „cellaszerű” részekre utaló, nagyobb, É–D-i tengelyű, jelentős építmény alapjait, amely a kísérő leletanyag szerint mindenképpen a késői időre, csak a XVI–XVII. századra keltezhető (4. kép 1–2., 5. kép 1–2.).¹³

Itt, a fürdőmedence közepén levő építmény ÉNy-i szélénél, a metszetben figyelhető meg, hogy legkorábban az ún. grófi park létrehozásánál, a XV–XVI. században ástak bele egy nagy fát. S ekkor megsértették, illetőleg részben el is bontották. Ez arra utal, hogy

a jelzett ismeretlen téglapítmény a grófi park kialakításánál feltétlenül régebbi, s biztosan a XVI–XVII. századra keltezhető.

A pontosabb azonosításhoz hozzásegített bennünket az eredetileg a XV–XVII. századi várhoz tartozó, a mai általános iskola mögötti udvarban meglévő, háromszög alakú, kapuvédő földerődtípus. Az erődítés közepétől DNy-ra 230–250 m-re került elő a jelzett téglapítmény. A XVII. századi ábrázolásokon is szerepelnek ezen a helyen különböző épületek. A vár előtti kapuvédő palánk közelében levő – a leletanyag alapján katonai jellegű –,¹⁴ a várhoz tartozó (5. kép 1–2.) épület állt itt. Tehát semmiképpen sem az Árpád-kori (?) bencés monostor téglafalainak maradványai kerültek elő a mostani feltáráskor.

Végző soron az igen mélyen, a K-i domboldal aljába, a mocsár fölé semmiképpen sem épülhetett az Árpád-kori (?) Szent Miklós kolostor. Számára alkalmasabbnak tűnt a vártól 50–100 m-re, Ny-ra levő, ún. Templomdomb, amely a község legkiemelkedőbb pontja (1. rajz, 6. kép 1.). Itt ráadásul az 1972–1974 között folytatott parkosítás során nagy számban emberi csontot: koponyákat, különböző láb- és gerincscsontokat találtak.¹⁵ Éppen ezért az itt álló, XVIII. század végén épült rk. templom előtt, annak ÉNy-i sarkától 18 m távolságra egy 20 m hosszú, 1,5 m széles, NY–K-i tájolású kutatóárokot kezdtük meg a felmérő kutatásokat a monostor megtalálására (1. rajz, 4. rajz és 6. kép

Már az első időszakban – a 2–3. fix pont közötti szakaszon (4–5. rajz) – egy 60–70 cm-es mélységig tartó, összefüggő, tömör téglatörmelékes, bontási réteget találtunk. Ez az erős, törmelékes réteg két helyen sárga homokban, illetőleg az összefüggő barnás, törmelékes rétegekben két É–D-i irányú téglafalkiszédést jelez. A tiszta téglatörmelékes rétegben is több bolygatott csontvázmaradvány: koponya-, medencedarabok is előkerültek (5. rajz és 6. kép 2–3.). Ezt erősíti a 6. sír összetört koponyája, illetőleg a bedobált kövel, téglatörmelékekkel, koporsószeeggel együtt előkerült lábcsont maradványa. A temetkezéseket többnyire már a pusztulási szintbe ásták (5. rajz).¹⁶ Ugyanakkor a sírok nyomai már helyenként (1. sír) a barnás földben is megtalálhatók. S az is megfigyelhető, hogy a barnás föld rétege alatt 1,3–1,4 m-es mélységben már a bolygatatlan sárga homok húzódik (5. rajz 2–3. fix pont).

A domb lejtési irányában, az 1–2. fix pont közötti szakaszon – átlagosan 40–60 cm-ig – szinte az eredeti szürke föld, a humusz is megmaradt (5. rajz). A

12. A falindítástól 227 cm-re egy 45 cm széles (az előbbivel párhuzamosan futó) falindítás van.

13. A 78.447.1. ltsz.-on szereplő vas kulcs, mérete: H: 12 cm; V: 0,4 cm; a 78.445.1–2. ltsz.-on szereplő vas csizmapatkó és sarkantyú csillag, méretei: H: 10 cm; Sz: 8,5 cm; V: 0,3 cm, illetőleg H: 7 cm; Sz: 5 cm; V: 0,2 cm.

14. Főleg az 1. fix ponttól 120 cm-re 190 cm mélyen előkerült sarkantyú csillagra vonatkozik (az ugyanitt előkerült vas patkó és főleg a kulcs; 1 fix ponttól 640 cm-re, 170 cm mélyen került elő) utal a lakóépítményre.

15. Arató Béla elbeszélése szerint néhány évvel ezelőtt (1972–1974) az akácfák kivágása során emberi csontokat: koponyákat, lábcsontokat találtak. Aratóék háza előtt – a járdaépítésnél és a kerítés ásásakor is – nagyszámú emberi csontváz került elő. Arató Béláné szerint 1944-ben – a templom körül – ástott lövészárkokban gyűrűket, érméket és koponyákat találtak.

16. Ez adja a pusztulási szintnél későbbi, XV–XVII. századi datálásukat.

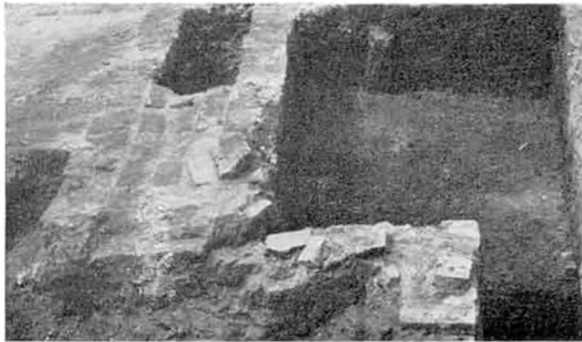
1

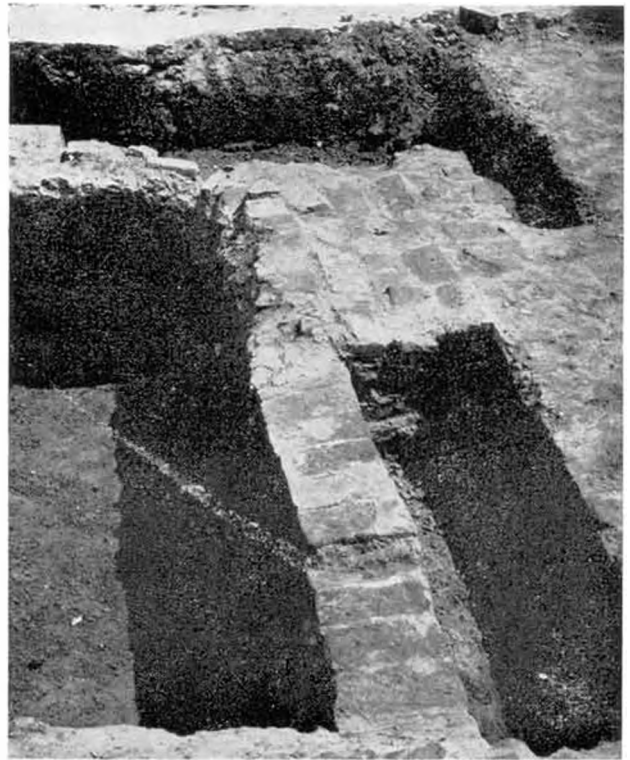
2

3

4

5

II. tábla. 1. Téglaeépítmény DK-ről. 2. A téglalapalakú építmény ÉNy-ről. 3. Feltárás közben. 4. A 2. sz. kutatószelvény-nyel. 5. Feltárás után (Fotó: Magyar Kálmán). – Das Ziegelbauwerk von Südosten 2. Das Ziegelformähnliche Bauwerk von Nordwesten. 3. Während der Freilegung. 4. Mit dem Forschungssegment N°. 2. 5. Nach Freilegung (Photo: Kálmán Magyar).

kutatóárok Ny-i végében (1. fix pont) egy kevert, enyhén törmelékes réteg alatt a sűrű téglatörmelékes, összefüggő bontási réteget egy nagyobb, korhatározó

szemétdöör zárta le. A szemétdöörben ugyanis fontos datáló anyagot: XIV–XV. századi kerámiát találtunk (7. kép).¹⁷ Az alatta levő rétegből helyenként ösz-

17. A 78.441.1–2. Itsz.-on szereplő nyak- és oldaltöredék. A kézzel formált, durva, kívül behúzott vonalakkal díszített, barnás-piros színű korsónyaktöredék inkább a XIII. századra keltezhető, mérete: H: 6 cm; Sz: 4,5 cm; V: 1,3 cm. A 78.441.12. Itsz.-on szereplő oldal- és peremtöredék barnásszürke színű, tagolt, felfelé keskenyedő, kihajló résszel, mérete: H: 5 cm; Sz: 3 cm; V: 0,5 cm. A 78.441.5. Itsz.-on szereplő pirosas, szemcsés anyagú pohár enyhén gömbölyített peremű oldalrészete, a nyakon

pirosas festéssel, mérete: H: 5 cm; Sz: 4,5 cm; V: 0,4 cm. A 78.441.7. Itsz.-on szereplő szürkésbarna alj- és oldaltöredék. Szemcsés anyagú, jól iszapolt, az oldalán vonalközás nyomaival, mérete: H: 6,3 cm; Sz: 4,5 cm; V: 0,4 cm. A 78.441.4. Itsz.-on szereplő pohár aljtöredéke, szürkés, jól iszapolt, az alján a levágás nyomaival, mérete: H: 4 cm; Sz: 4 cm; V: 0,5 cm. A 78.441.3. Itsz.-on szereplő oldaltöredék, kívül halványpiros, enyhén bordázott, belül halványszürke, soványított, mérete: H: 7 cm; Sz: 3,5 cm; V: 0,4 cm.

1

2

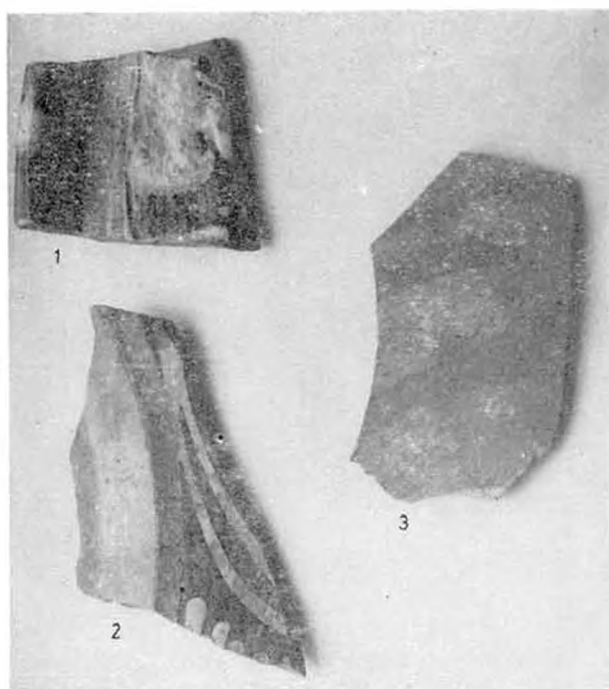

3

4

III. tábla. 1. Az 1. sz. kutatóárok Ny-i irányból, 2. A kutatóárok 2–3. fix pont közötti metszetei. 3. A kutatóárok Ny-i fele, 4. Az árok keleti fele (Fotó: Magyar Kálmán). – 1. Der Forschungsgraben N°. 1. von westlicher Richtung, 2. Die Durchschnitte des Forschungsgrabens zwischen den Fixpunkte 2–3. 3. Die westliche Hälfte des Forschungsgrabens, 4. Die östliche Hälfte des Grabens (Photo: Kálmán Magyar).

1

2

IV. tábla. 1–2. Az 1. sz. kutatóárokban előkerült XVI–XVII. századi kerámia (Fotó: Gyertyás László). – Die im Forschungsgraben N°. 1. vorgefundene Keramie aus dem XVI–XVII-ten Jahrhundert (Photo: László Gyertyás).

szefüggő 1–1,5 m hosszú téglafalmaradvány is előkerült. S ennek a rétegnek a Ny-i szélén tártuk fel – a bolygatatlannak látszó –, melléklet nélküli, É–D-i tájolású 8. sz. csontvázat.

A XIV–XV. századi kerámiával lezárt bontási réteg alatt (az 1. sz. fix ponttól K-re 2,2 m-es mélységben) egy összefüggő, ledőlt téglaeépítményre utaló téglafalmaradvány figyelhető meg (5. rajz).¹⁸ A kutatóárok nyugati szélénél (az 1. sz. fix pont és a 8. sír között) 3,1 m mélységben elértük a teljesen bolygatatlan, sárga homokszintet. Itt figyelhettük meg a legfontosabbakat: a sárga, bolygatatlan homokréteg felett előkerült az összedőlt épület 6–7 cm vastag belső szintje;¹⁹ felette 22–41 cm vastag égési (korom, pernye) réteg húzódott. Vagyis mindenképpen tűz, leégés következtében pusztult el ez az épület. Falai teljesen összedőltek, s később a törmelékes réteget elplanírozták, illetőleg kialakították a XIV–XV. századi járószintet (5. rajz).

Végül is a Templomdombon nyitott 1. sz. kutatóárokkal egy Árpád-kori fontos pusztulási réteget találtunk. S legalul feltártuk az épület alapozását és belső szintjét is. A szint felett egy nagyobb pusztulásra, leégésre utaló korom- és pernyeréteg került elő. Az égés következtében elpusztult épületrész (?) téglamaradványai felett kezdődött a széles téglatörmelékes réteg. Tulajdonképpen ezt zárta le a XIV–XV. századi anyaggal rendelkező szemétdör, illetőleg a dombnak megfelelő, ferdén futó feltöltés. A XIII. vagy a XIV. században (?) planírozhatták el az épületet a ferdén lefelé ereszkedő újabb, XIV–XV. századi szint számára. S ebbe a téglatörmelékes rétegbe ásták bele a csontvázat. Éppen ezért a melléklet nélküli, többnyire bolygatott temető feltehetően XIV–XV. századi, illetőleg annál későbbi, esetleg XV–XVI. századi lehet.

A domb közepe, magasabb pontja felé eltűnik ez a legfelső, illetőleg a XIV–XV. századi réteg. Ebből kb. másfél méteres erózióra, illetőleg az újabb kori szint-süllyesztésre (dózerolásra) következtethetünk. A szint-süllyesztésre valóban 1972–74 között a községi terület parkosításakor – az ottani faültetést megelőző –, terprendezéskor kerülhetett sor.²⁰

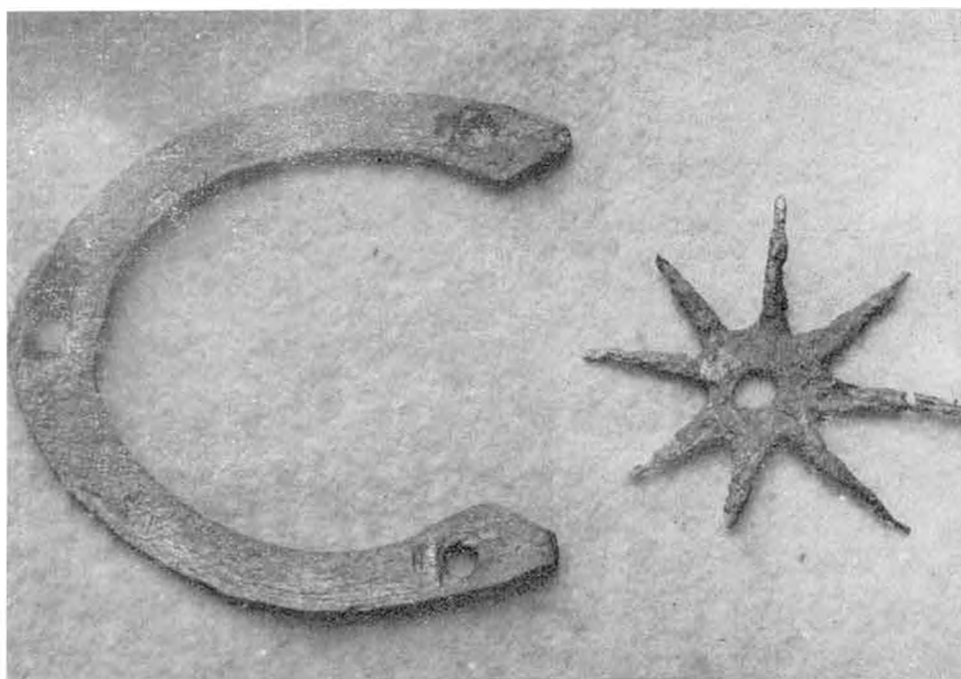
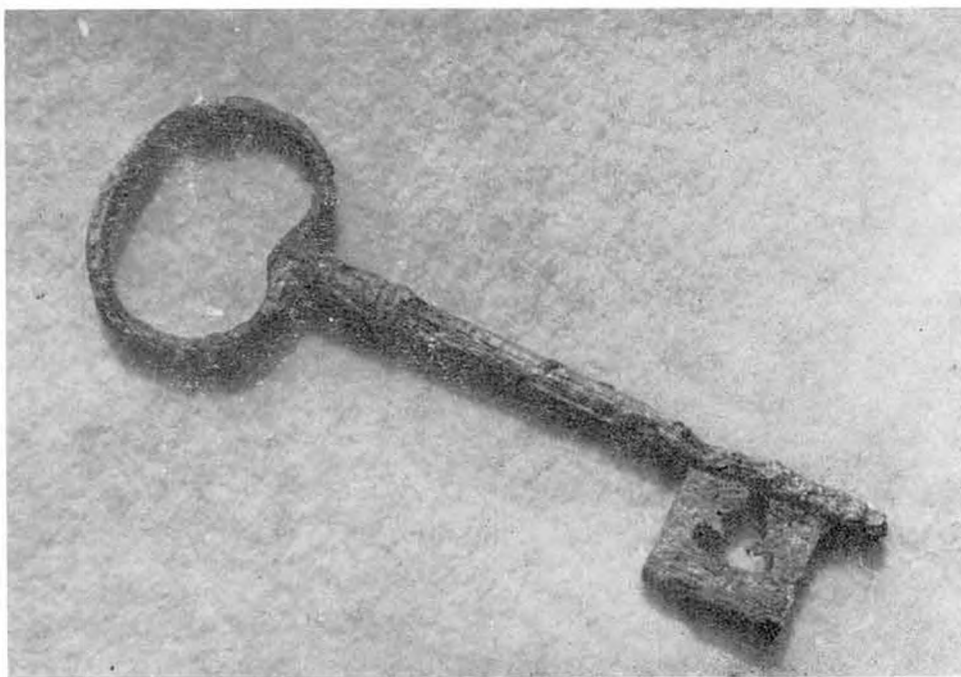
Egyelőre – a további kutatások előtt – sikerült a Templomdombon egy nagyobb méretű, Árpád-kori (?) épület leégett, elpusztult maradványát megtalálnunk. A leégett épület, illetőleg a későbbi temető kiterjedésének meghatározására került sor az rk. templom ÉK-i végétől 6,7 m-re nyitott, ún. 2. sz. (Ny–K-i irányú) kutatóárokcal (4. rajz és 8. kép 1–4.). Ebben, közel 30–70 cm-es mélységben (a szürkés-homokos rétegben) újabb csontvázmaradványok kerültek elő.²¹ Az ekkor

18. Az előkerült téglák méretei átlagban H: 26–28 cm; Sz: 12–13 cm és V: 5,6–7 cm. A téglák általában „tűzvörösek” oldalukon kék-zöld máz figyelhető meg. Több kutyalábnymos is előkerült.

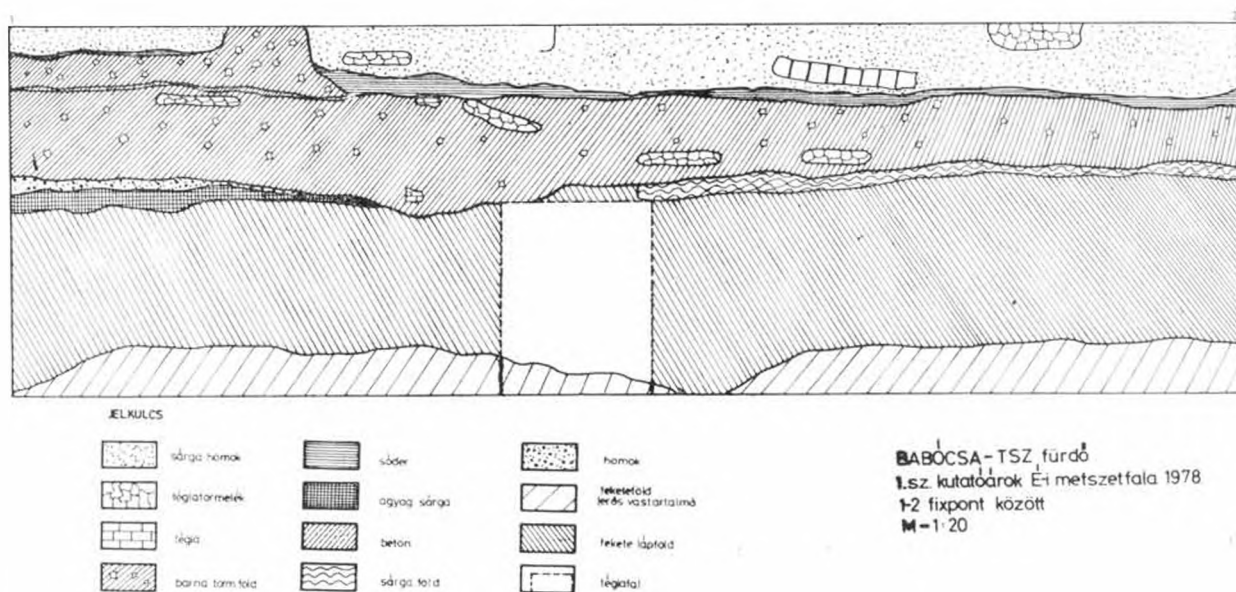
19. Ez lehetett az épület legalsó, belső járószintje.

20. A domb gerincén már az Árpád-kori rétegeket pusztították el.

21. A terület bolygatottságára, feltöltésére utal, hogy a kutatóárok Ny-i végénél –80 cm-en egy XIII–XIV. századi halványpiros kerámia oldaltörédeke került elő.

V. tábla. 1–2. Az 1. sz. kutatóárokban előkerült késő középkori vasleletek (Fotó: Gyertyás László). – Die im Forschungsgraben N°. 1. vorgefundene Eisenfunde aus dem Spätmittelalter. (Photo: László Gyertyás).

3. A tsz-fürdő 1. sz. kutatóáráknak metszete (részlet). – 3. Der Durchschnitt des Forschungsgrabens N°. 1. auf dem Gebiete des Bades der Produktionsgenossenschaft. (Ein Teil.)

feltárt 10 melléklet nélküli sír között több bolygatott (3., 4., 5., 9.), illetőleg néhány bolygatatlan (1., 2., 6–8., 10.) volt. A csontvázak általában három mélységben és két különböző tájolásban kerültek a felszínre. A 30 cm-es és a 60–70 cm-es mélységben ÉK–DNY-i tájolású, míg a 110 cm-es mélységben K–Ny-i tájolású sírok feküdtek (4. rajz és 8. kép). Kétségtelen, hogy a 2. sz. kutatóárok sírjai is a leégett építmény fölött feltárt temető előző nyolc sírjához sorolhatók. Ez a kiterjedt, több bolygatott sírból álló temető rész teljesen melléklet nélküli. A sírok alsó rétegei Ny–K-i, míg a felsők ÉK–DNY-i tájolásúak. Ebből is következik, hogy a következő kutatási időszakban (1979–80) meg kell vizsgálnunk azt is, hogy a vár sáncának irányába továbbterjed-e a temető?²²

Végző soron sikerült tehát a Templomdombon egy Árpád-kori (XIV–XV. századinál korábbi) leégett építmény alapját, illetőleg a fölötté húzódó későbbi XV–XVII. századi temető helyét és néhány sírját meghatározni. Ez nem lehet véletlen, hiszen a XVII. századi ábrázolások²³ is erre a területre, a dombra jelzik az ún. Temető, illetőleg Templomos részt.

A nemzeti központ ÉNy-i, K-i kiterjedésének, illetőleg a további egyházak helyének meghatározását előbb terepbejárással, majd a kiválasztott terület szondázásával folytattuk. Hiszen a korábbi itteni kutatások²⁴ több területet (köztük a Templomtól ÉK-re, 400 m-re levő), ún. Léránt-kertet sem vizsgálták.

A Léránt-kertben, a régi nagyatádi út²⁵ mellett egy jellegzetes, 5–6 m magas homokdombon már az 1930-as években is több csontvázmaradvány előkerüléséről tudtak. A Léránt-féle telekkel szomszédos, ún. Kolics-féle háznál az 1950-es években másfél-két m-es mélységben ugyancsak nagy mennyiségű csontvázat hordtak el, illetőleg semmisítettek meg homokhordás közben.²⁶ A tulajdonos szerint ezek a csontvázak Ny–K-i tájolásban, sorban feküdtek. A gyors munka közben 18 sírsort figyelt meg. A sorok egymástól 2 m-es (?) távolságban húzódtak. S a 30 m széles telken egy sorban átlag 11–13 sírt láttak. Vagyis összesen $18 \times 12 = 216$ (230?) sírt semmisíthettek meg. A sírokban mellékletek is voltak. Így – a ma már pontosan meg nem határozható sírból – egy bronz kereszt, valamint pénzérme is előkerült, amelyek időközben elkallódtak.

A fentiek hitelesítésére a szomszédos, ún. Léránt-féle háztól (ÉNy-i sarkától) 5 m-re egy Ny–K-i irányú, 14 m hosszú, 2 m széles kutatóárat húztunk (6. rajz). Ebben (a második ásónyom után) megtaláltuk a Ny–K-i tájolású, többnyire bolygatott csontvázak maradványait. Az árok K-i felében, a déli szélénél Ny felé mintegy 3 m távolsáig sűrű, egymásra temetkezéseket találtunk (6. rajz és 9. kép 1–4.). A feltárt 15 Ny–K-i tájolású, többnyire töredékes és bolygatott sírból a 3., 8., 10. és a 12. sír nyújtotta számunkra a legértékesebb leletanyagot.

A 3. sz., Ny–K-i tájolású kisgyermek sírjából a bal

22. Korhatározó lenne a vár sáncánál is meglévő temető, hiszen a vár sáncának a készítése a XV. századra tehető.

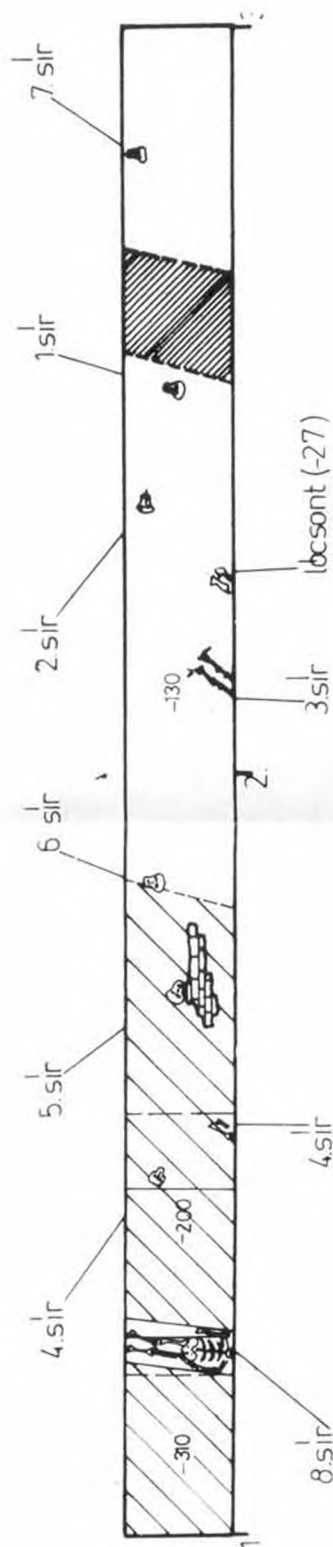
23. Rippl-Rónai Múzeum Rég. Adattára VI/1/17. Babotscha vára a XVII. században... 3-sal jelezve der Kirschhoff.

24. JANKOVICH 1976., 3–37.

25. Ma a Rákóczi út 15–17. sz. házak telkei.

26. Közölte Kolics Vendel, Rákóczi utca 17. sz. alatti lakos és Arató Béla. Szerintük az 1930-as években már Molnár doktorék hordtak el innen nagyszámú csontvázat.

1 sz. kutatóárok

JEGYZET:

tégla méret: 27x14x8

- 1 sír: (-44|-50)
- 2 sír: (-44|2)
- 3 sír: (-44|-47)
- 4 sír: (-90)
- 5 sír: (-41)
- 6 sír: (-53)
- 7 sír: (-81|)
- 8 sír: (-120)

lőcsont mélysegek:

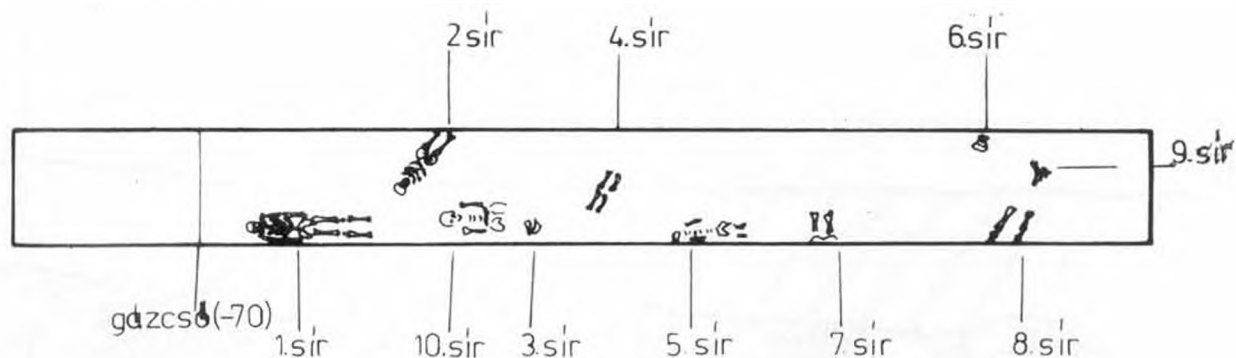
- 310 cm
- 200 cm
- 130 cm

 - kiszedett falalap

 - falmaradvány(tégla)

 - Árpádkori téglaépítmény
falkiszédeése

2.sz. kutatóbarok:

JEGYZET:

- 1.sír (-117)
- 2.sír (-103)
- 3.sír (-70)
- 4.sír (-100)
- 5.sír (-108)
- 6.sír (-71)
- 7.sír (-71)
- 8.sír (-71)
- 9.sír (-71)
- 10.sír (-146)

dsási mélység: -146 cm

B A B Ó C S A -

Templom domb 1978.

alaprjz

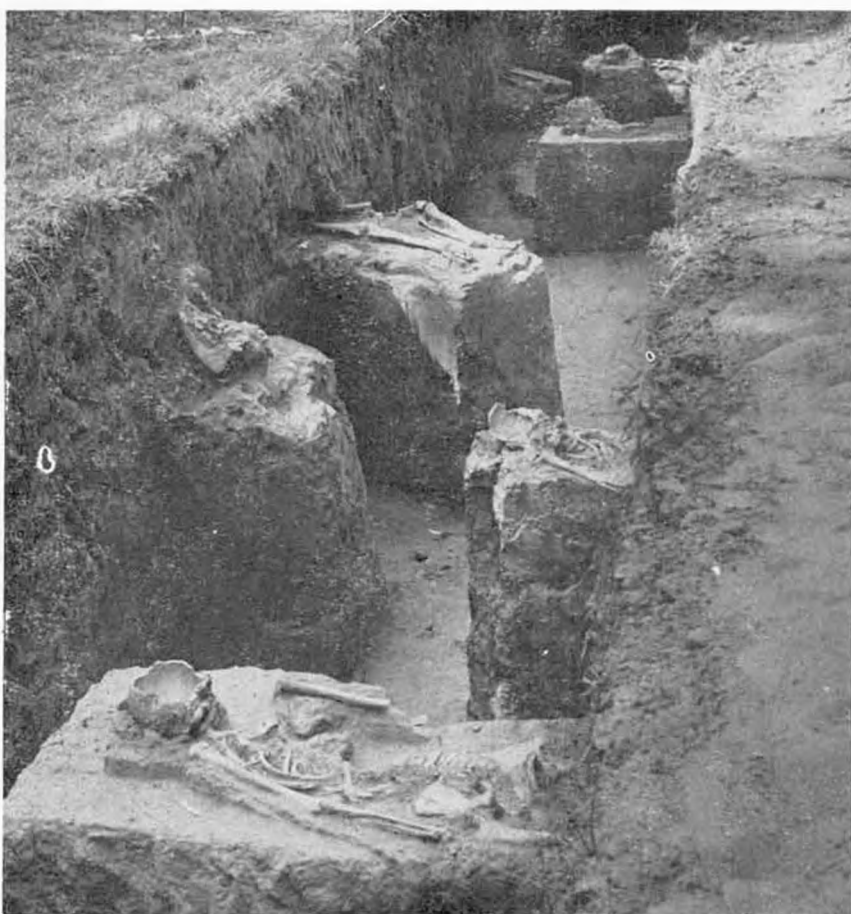
m=1:100

1

2

3

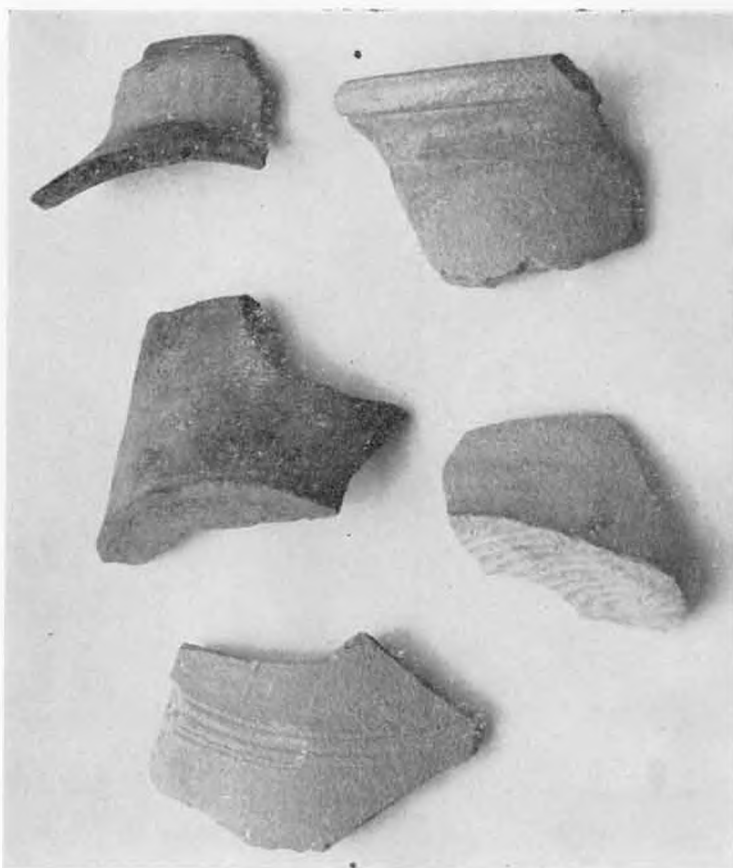
VI. tábla. 1. A Templomdomb ENy felől. 2. A Templomdomb 1. sz. kutatóárka Ny felől. 3. A kutatóárkokban előkerült sírok (Fotó: Magyar Kálmán). — Der Kirchenhügel von Nordwesten; 2. Der Forschungsgraben N°. 1. des Kirchenhügels von Westen. 3. Die im Forschungsgraben vorgefundene Gräber (Photo: Kálmán Magyar).

1

2

3

VII. tábla. 1–2. A kutatóárokban előkerült XIV–XV. századi kerámia (Fotó: Gyertyás László). – Die im Forschungsgraben vorgefundene Keramik aus dem XIV–XV-ten Jahrhundert (Photo: László Gyertyás).

1

2

3

4

VIII. tábla. 1. A Templombomb K felől, 2. A Templombomb 2. sz. kutatóárka. 3. A kutatóárkban előkerült sírok ÉNy felől. 4. A 2., 10. csontváz maradványai (Fotó: Magyar Kálmán). — 1. Der Kirchenhügel von Osten. 2. Der Forschungsgraben N°. 2. des Kirchenhügels. 3. Die im Forschungsgraben vorgefundene Gräber von Nordwesten. 4. Die Reste des 2-ten, 10-ten Skeletts (Photo: Kálmán Magyar).

1

2

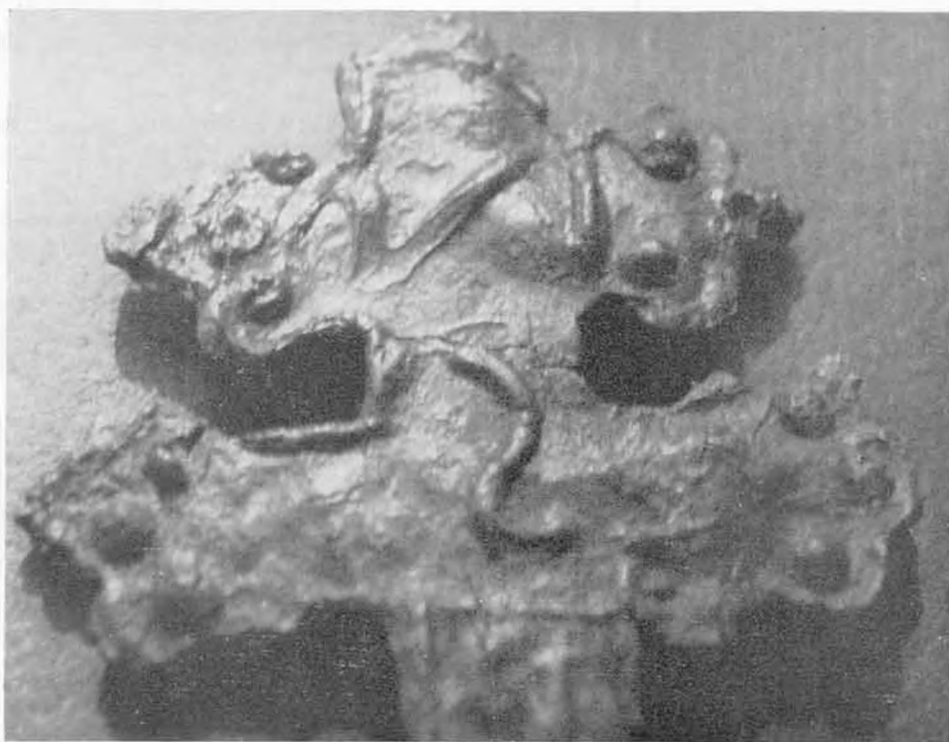

3

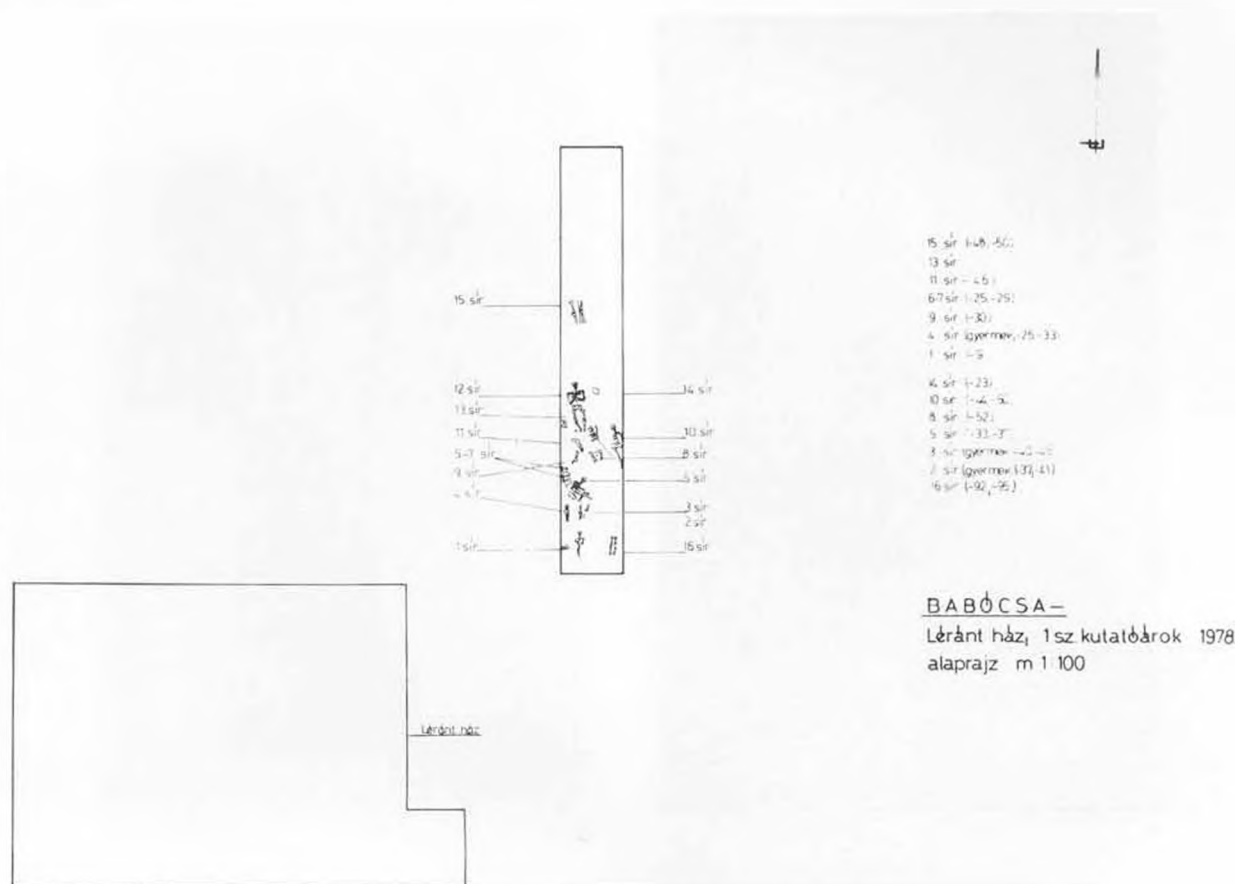

4

IX. tábla. 1–4. A Léránt-kertben előkerült mellékletes csontvázak (Fotó: Magyar Kálmán). – Die im Léránt–Garten vorgefundene Skelette mit Anglagen (Photo: Kálmán Magyar).

X. tábla. 1. A 3. sz. sír kettőskeresztje, előlnézet. 2. A kettőskereszt hátoldala. 3. A kettőskereszt felső vége (Fotó: Gyertyás László). – 1. Das Doppelkreuz des Grabes N°. 3., Vorderansicht. 2. Die Rückseite des Doppelkreuzes. 3. Der obere Rand des Doppelkreuzes (Photo: László Gyertyás).

6. A Léránt-kert 1. sz. kutatóáráknak alaprajza. — 6. Der Grundriss des Forschungsgrabens N° 1. im. Léránt-Garten.

oldali bordák, a kar- és kulcscsont, valamint a koponya hiányzott (9. kép 4., 6–7. rajz). A jobb oldali bordáknál maradt meg – egy bronzlapokból és üveggyöngyökből álló – felfűzött nyaklánc.²⁷ A bal oldali felső lábszárcsont közelében pedig egy kisméretű²⁸ kettős-kereszt feküdt (10–11. kép).

A 8. sírből, a megmaradt alsó lábszárcsontok mellett 19 darab ép, illetőleg 4 darab töredékes bronz „párizsi” ruhakapocs (6., 8. rajz és 11. kép 2.)²⁹ jutott a napvilágra.

A 10. sz., viszonylag ép állapotban előkerült sírnak csupán a jobb fele hiányzott. A koponyatetőn oldalt egy hosszanti vágás húzódott, s ez okozhatta a benne fekvő halálát. A sír közepén ugyanakkor a vékony deszkakoporsó töredékei is megtalálhatók (14. kép). A famaradványok között egy díszes ezüstlemezből készített koporsódísz, illetőleg ezüst rozetta is előkerült

(12. kép 2.). A jobb kulcscsont helyén pedig egy fehér ametiszt gyöngyöt találtunk (6. rajz, 9. rajz és 12. kép 1.).³⁰

A dombtetőn – a meglévő sírok szélén – került elő a 12. sz., a legépebb, érintetlen, Ny–K-i tájolású női sír. Ennél – a jobb kéz ujjpercénél – piros kövekkel díszített bronz gyűrű volt (13. kép). A bal halánték táján aranyszálak maradványait figyelhettük meg, s körrés-körül a koporsó maradványai kerültek elő (10. rajz).³¹

A felszínre került leletanyag között elsősorban a kettős-kereszt emelhető ki. Ennek a felső, rövidebb szára – az alsó, hosszabbhoz hasonlóan – hármás, lóhere-alakban pontdíszítéssel és befelé függőleges vonallezárással végződik. Felül, a kereszt vége alatt, négy – egy középső pont körül háromszög alakban elhelyezkedő – pontdíszítés van (10. kép 1–3.). Az erős vona-

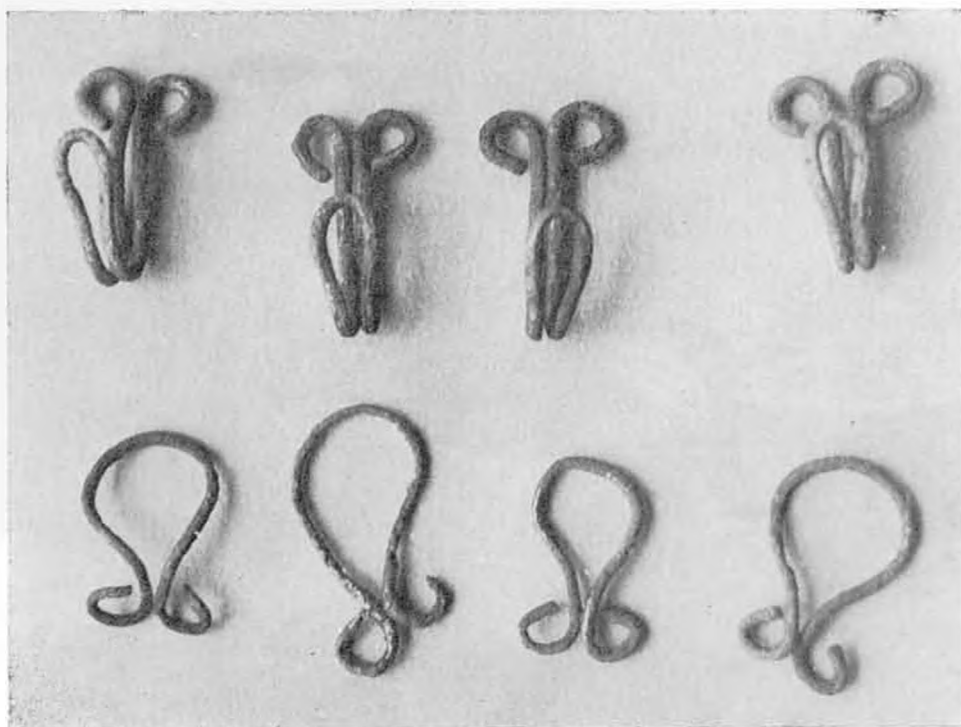
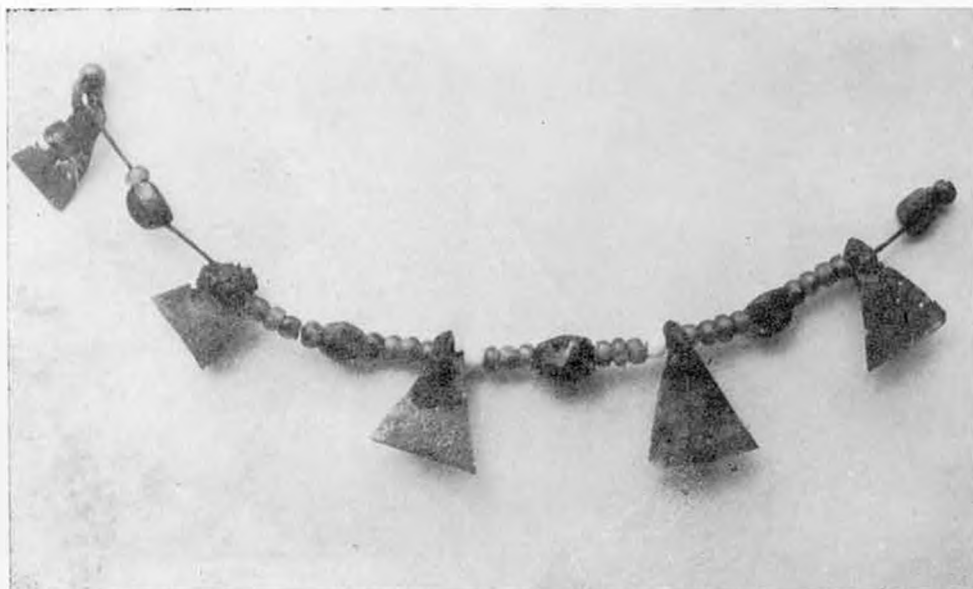
27. A lánc felépítése: az összekorrodált részekből Vámosné V. Ilona restaurátor a következő formában állította össze: A bronz ptykék között foglalt helyet a négy-négy zöld gyöngyszem. (Ezek a ptykékkal teljesen összekorrodáltak.) Másutt a fekete zabkásaszem gyöngyre 1–1 (jobb és bel oldalon) zöld szem korrodálódott. Mh: 12 cm; Ph: 1,5 cm.

28. 78.450.1. Itsz., mérete: H: 3,1 cm; Sz: 0,5 cm; V: 0,2 cm.

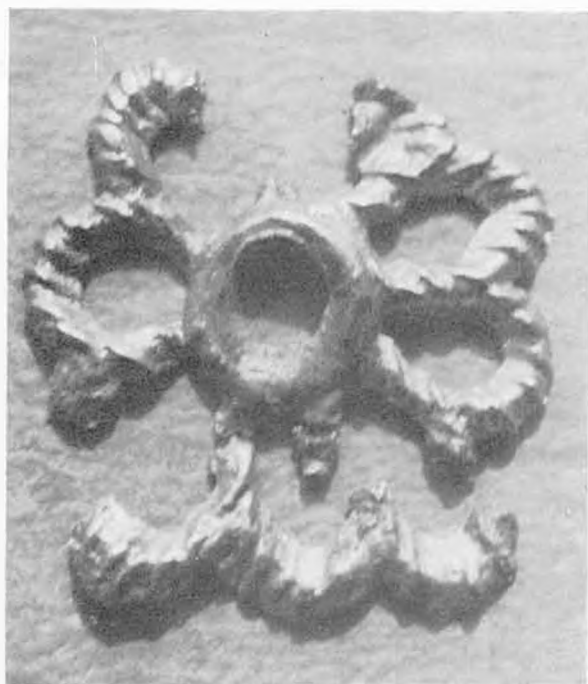
29. 78.451.1 Itsz., mérete: H: 1,3 cm; Sz: 0,7 cm; 10 darab dupla, akasztóhoroggal, a többi részben töredékes, lant-alakú, végződése horogszerűen visszahajlítva.

30. 78.453.1. Itsz., mérete: Atm.: 0,9 cm, két darabból összeragasztva.

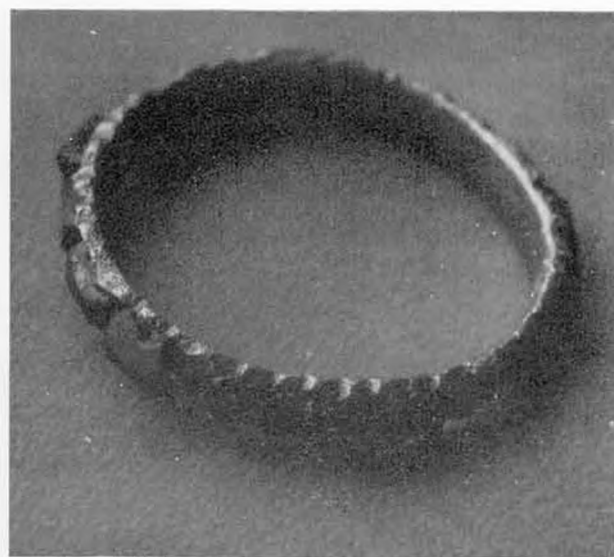
31. A 10. sír famaradványaival együtt 50 darab, átlagos H: 7–10 cm, 78.453.4. Itsz. A fa anyagának vizsgálatát a Soproni Erdészeti Egyetem kutatóival tervezzük.

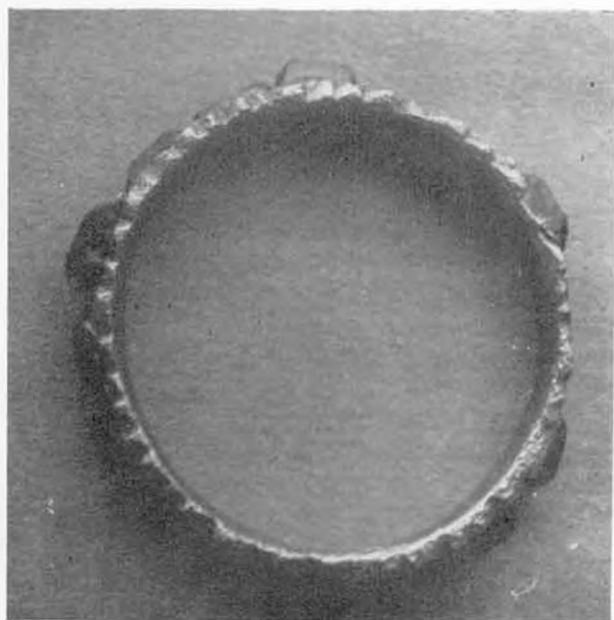
XI. tábla. 1. A 3. sz. sírban előkerült nyaklánc. 2. A 8. sz. sír ruhakapcsai (Fotó: Gyertyás László). — 1. Die im Grabe N°. 3. vorgefundene Halskette, 2. Die Kleiderkrammen des Grabes N°. 8. (Photo: László Gyertyás).

1

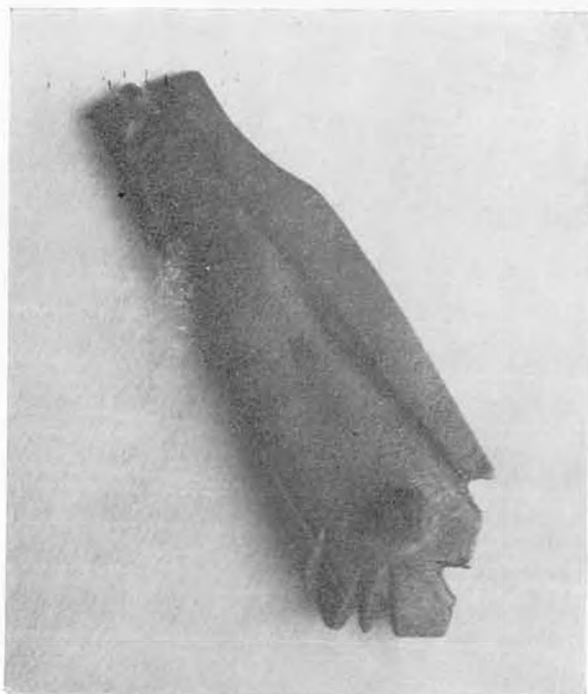

1

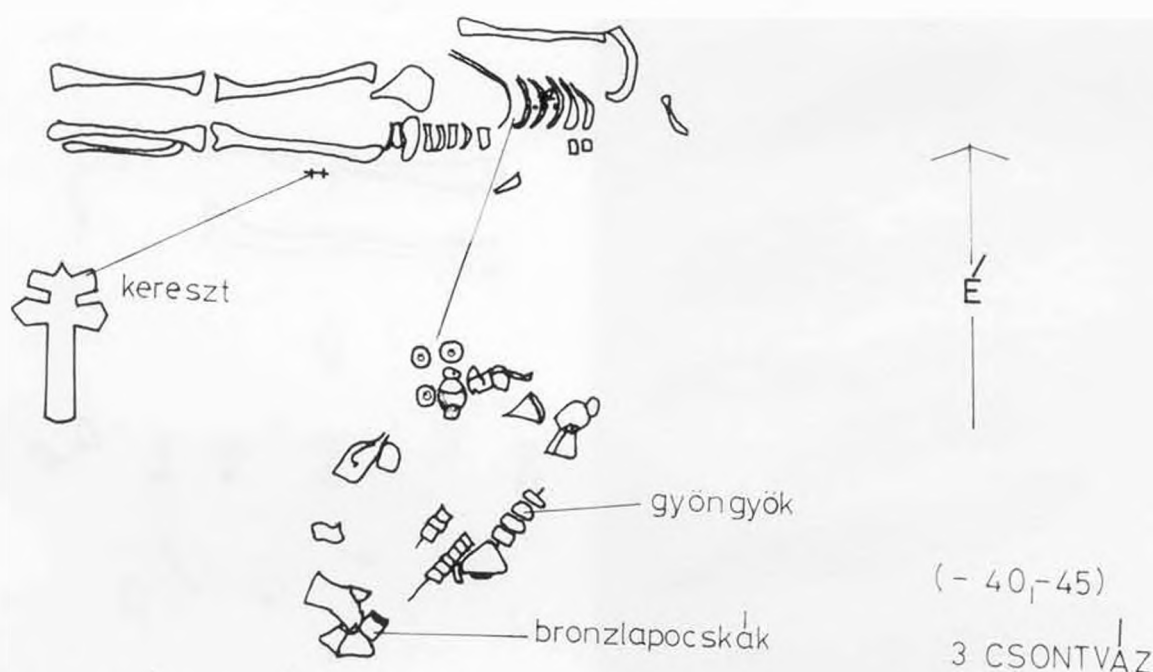
2

XIII. tábla. 1. A 12. sz. sírban előkerült rubinköves gyűrű, oldal-felülnézet. 2. A gyűrű felülnézetben (Fotó: Gyertyás László). – 1. Der im Grab N°. 12. vorgefundene Ring mit einem Rubinstein, Seitenansicht–Aufsicht. 2. Der Ring in Aufsicht (Photo: László Gyertyás).

2

XII. tábla. 1. A 10. sz. sír ezüst rozetta díse. 2. A 10. sz. sír koporsódíse (Fotó: Gyertyás László.) – 1. Der silberne Rosettenschmuck des Grabes N°. 10. 2. Die Sargzierde des Grabes N°. 10. (Photo: László Gyertyás).

BABÓCSA-LÉRÁNT KERT

1. sz. kutatóárok – 1978

M= 1:10

7. Léránt-kert, 3. sír. – 7. Léránt-Garten, der Grab N°. 3.

laktól álló corpus gloriolája a felső, rövidebb kereszt-szár alatt végződik. Alsó végénél – legyezőszerűen kiszélesedő rácsvonallal díszített – „talp” figyelhető meg, a fölötté levő ponttal. A hátoldalon (10. kép 2–3.), a kereszt végeinél három pont, valamint a középső függőleges száron egy nehezen olvasható, görög betűkhöz hasonló jelek láthatók: \checkmark 1 2 Ω T.³²

A kis kereszt anyaga ón- és ólomötvözet. Ötvény, amit az – öntés után megmaradt – ötvényszél is bizonyít.

Az ugyancsak a 3. sz. sírhoz tartozó gyermeknyaklánc (11. kép 1.) bronz pitykéből, fekete, zabszemalaku gyöngyökből, valamint fehér és világoszöld „rizkása” gyöngyszemekből állt. A pitykét és a gyöngyszemeket vékony bronzhuzalra fűzhatték fel. A lánc további része textilfonalból lehetett, s ez kis vas kapocsban vég-

ződhetett. A vas kapcsón még a kétféle szövésű és textiliájú szövetanyagot is megfigyelhettük.³³ A pitykék – háromszög alakú kivágásban – bronzlemezről készültek. Végül a gyöngyök anyaga jó megtartású üveg volt.

Síregyüttesünk harmadik legszebb darabja a 12. sír bronz köves gyűrűje.³⁴ A bronz ötvény jó megtartású, egészen rövid használatra utaló gyöngye kopásnyommal rendelkezik. A rajta levő kövek a 8-as keménységű drágakövekhez, az ún. rubin spinell-ekhez tartoznak. A kövek nem szabályosak, kezdetlegesen lapracsiszoltak.³⁵ Ez a csiszolási mód korhatározó, mivel általában csak a XIII. századtól figyelhető meg.³⁶ A piros köveket a bronz ötvény peremszéleinek – kézimunkával történő – behajtogatásával foglalták be. Ugyanakkor a megmaradt köveket javarészt a korróziótermékek rögzítették.³⁷

32. Együd Árpád és a restaurátorok egyszerűen INRI-nek olvassák.

33. A vas csatocskával összekorrodálódott textilanyag – a restaurátori vélemény szerint – további vizsgálatra alkalmas.

34. 78.452.1. ltsz.-on, mérete: Átm.: 1,9 cm; Sz: 0,3 cm; V: 0,15 cm.

35. PALLAI S.: Ötvösművészet. Bp. 1972. (Továbbiakban: PALLAI 1972...) 53–54. Lelőhelyei: Ceylon, Burma, Thaiföld és USA.

36. PALLAI 1972., 53–54.

37. A középkorban a rubin (spinell), a zafir és a gyémánt a hatalom jelképe. (Piros színben különösen.) A rubintól nehezen különböztethető meg.

XIV. tábla. 1. A koporsó famaradványai (Fotó: Gyertyás László). – Die Holzreste des Sarges (Photo: László Gyertyás).

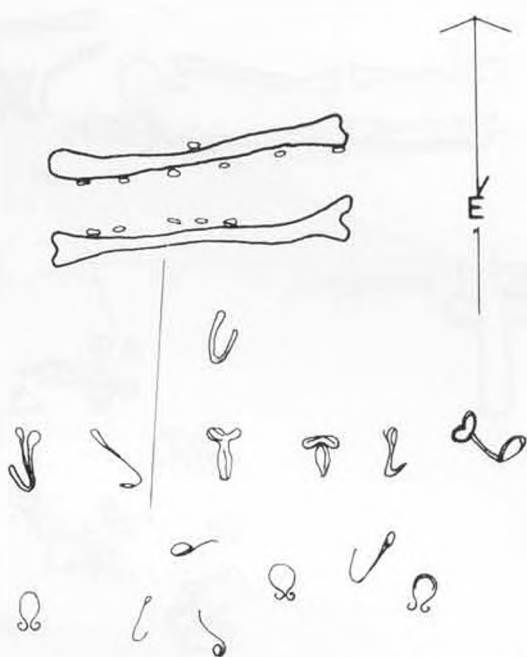
Nagyon jellegzetes a 10. sír bronz koporsódísz is, valamint a sírban előkerült rozetta alakú ezüst virágdísz (12. kép 1.).³⁸ A koporsódísz bronzlemezből, kézi kivágással és hajtogatással készült. Az anyagot a kivágás során domborították. Valószínűleg az olló ferdén vágott, mivel ferde mintát alakítottak ki. Felerősítése a rajta levő apró, gömbölyű fejű vas szeggel történt.

Az itt talált – két különböző virágdarabhoz tartozó – ezüst dísz már öntéssel készült. Az öntési szélek megmaradtak, sőt a bordázott felületen utólagos megmunkálás is megfigyelhető.

Ugyancsak a 10. sz. sír érdekes lelete az eredetileg halvány rózsaszínű ametiszt gyöngy. Felülete enyhén irritált, de jó megtartású és kissé kopott. A gyöngy nyolc lappal határolt, s ötszögletű lapokra csiszolt.³⁹

38. Koporsódísz 78.453. 2. ltsz.-on, mérete: H: 3,5 cm; Sz: 1,1 cm; V: 0,05 cm. Cikkcakkosra vágott, bordázott vonalmintával, szabálytalan alakú. A virágdíszek 78.453.3. ltsz.-on, mérete: Átm.: 1 cm.

39. Ld. 30. jegyzet. A kristályos kvarcok csoportjába tartozó ásványt ritkasága emelte a többi fölé. Joachim Sveznik (Iparművészeti Múzeum, Bp.) szóbeli közlése szerint –

(-52)

BABÓCSA-LÉRÁNT KERT

1. sz. kutatóárok – 1978

8 CSONTVÁZ

8. Léránt-kert, 8. sír. – 8. Léránt-Garten, der Grab N°. 8.

A legismertebb egyszerűbb formát a bronz huzalból kézi behajtogatással készített bronz ruhakapcsok mutatják, valamint a 12. sír fakoporsójához tartozó, részben roncsolt, pillangós és gömbölyű fejű kovácsoltvas szögek.⁴⁰ A koporsószögeken megmaradt faanyag feltehetően az „időtálló” tölgyfa bizonyos fajtájához tarthat.

Mindenesetre a Léránt-kert sírjaiból előkerült tárgyak – formájuk, anyaguk, készítési technikájuk, és részben előkerülésük alapján – a XIII–XIV. századba sorolhatók. A leletek egy jellegzetes templom körüli temető egymásra temett sírjaihoz tartoztak.⁴¹ Maga a kettőskereszt, felirata alapján a késői (XIII–XIV. századi) bizánci, görög kapcsolatok babócsai vonatkozásában is döntő lehet.⁴²

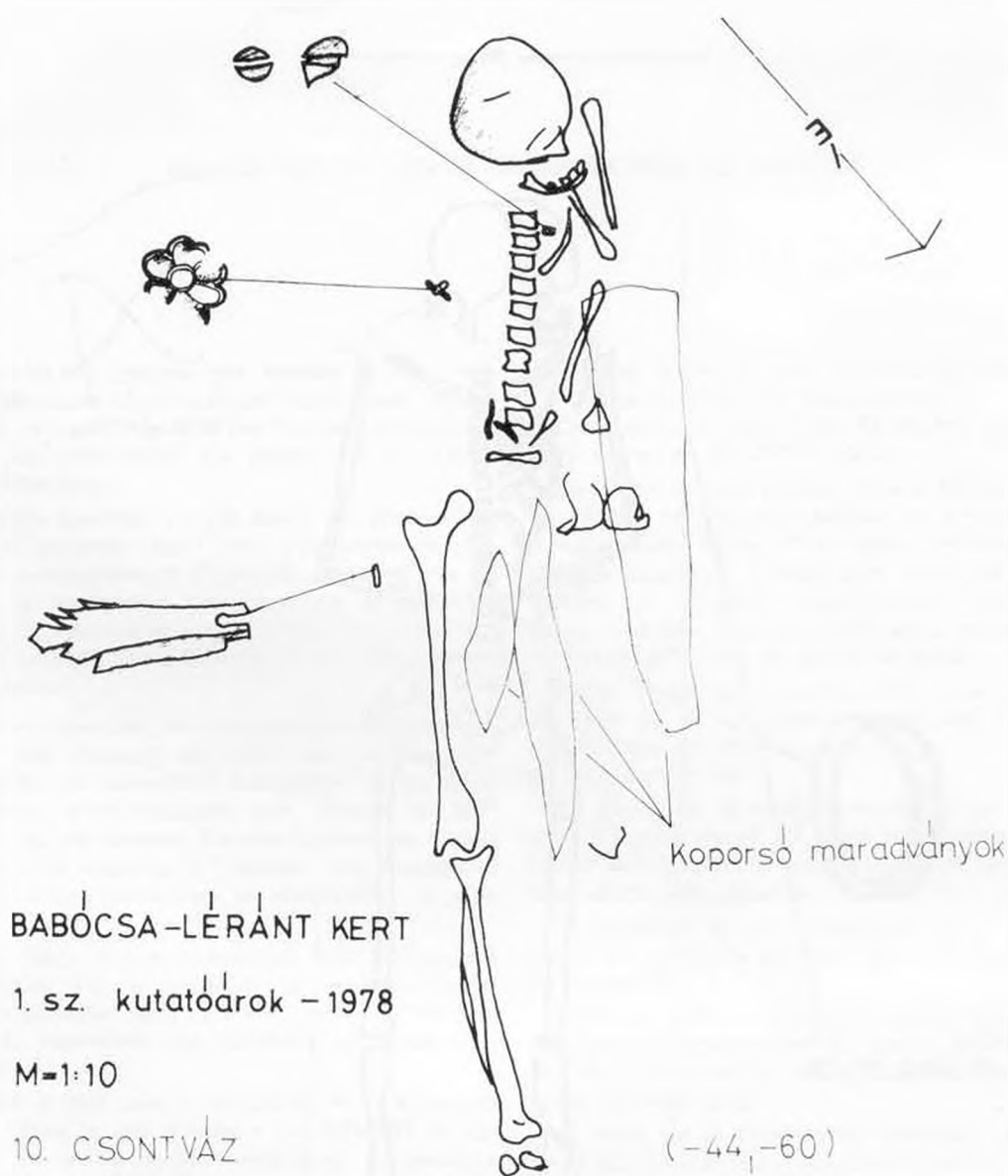
A Vártól, a Templomdombtól 400 m-re előkerült te-

a középkori hit alapján – viselőjére szerencsétlenséget hoz. A február bűvös köve: ametiszt. (PALLAI 1972., 54.)

40. 5 darab koporsószög + famaradvány, méretei: 5,2–6,9 cm között.

41. A templom valószínűleg a 30-as évek építkezése során elpusztult.

42. A felirat vizsgálata folyamatban van. A Szent Miklós monostor patrociniuma is bizánci hatásról tanúskodhat.

9. Léránt-kert, 10. sír. — 9. Léránt-Garten, der Grab N°. 10.

mető Babócsa ÉNy-i, külső területéhez, majd mezővárosi részéhez tartozhatott.

Végső soron tehát az 1978-as évben Babócsán három helyen: a tsz-fürdő, a Templomdomb területén és a Léránt-kertben folytatott régészeti kutatásaink során sikerült a Babócsa nemzetségi központ két Árpád-kori objektumát meghatározni. A Templomdombon megtalált leégett, nagyobb méretű téглаépítmény, a felette levő nagyobb kiterjedésű középkori, XV–XVII. századi

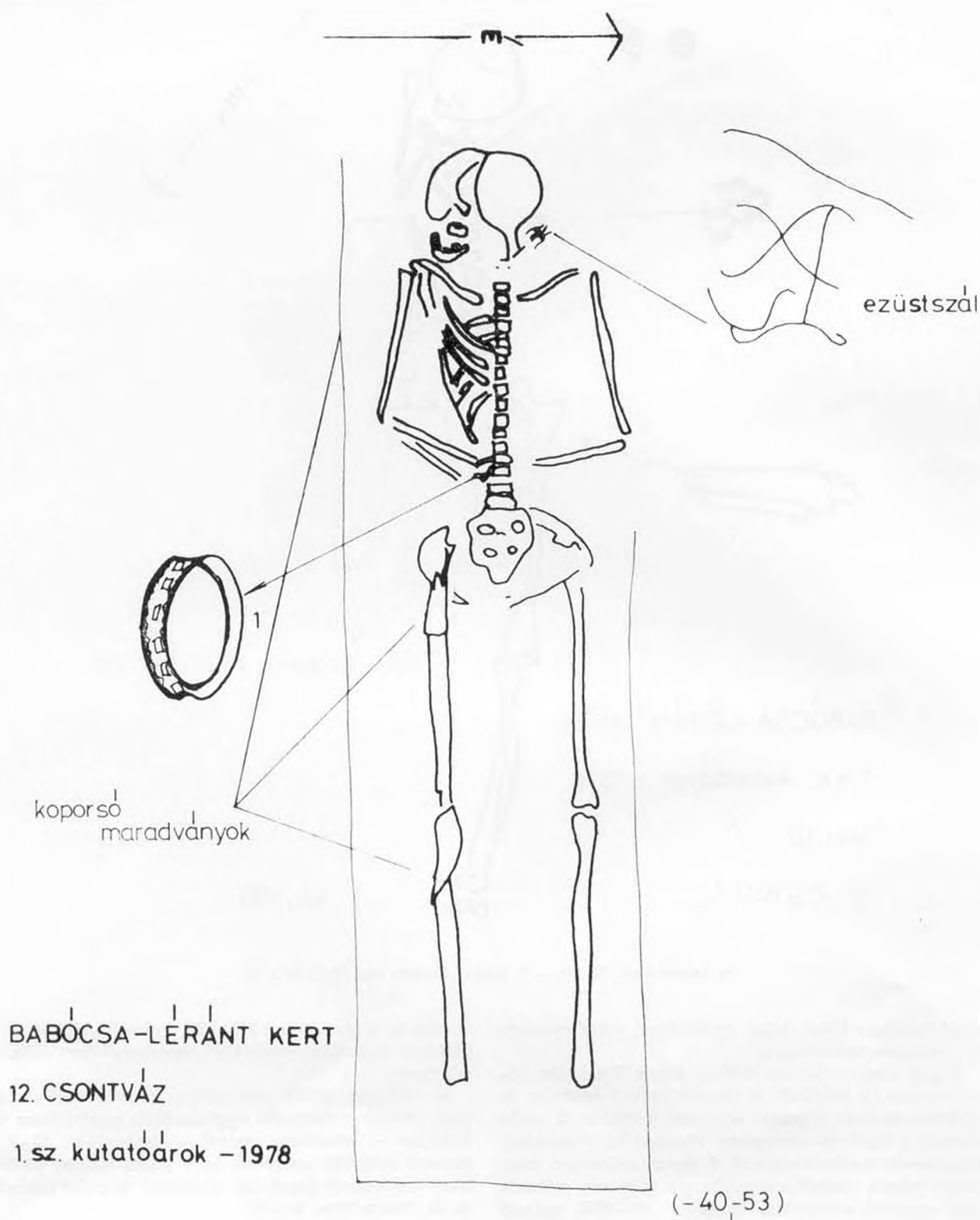
temető és a Léránt-kert XIII–XIV. századi sírjai két Árpád-kori alapokkal rendelkező egyházhelyet valószínűsítenek.

Az 1979-ben sorra kerülő további kutatásokkal elsődleges célunk a harmadik egyházhely megtalálása és Babócsa – lehetőség szerinti – legkorábbi, XI–XII. századi településrétegének és a hozzá tartozó különböző építmények (apátság, egyházak, földvár) feltárása és azonosítása lesz.⁴³

Magyar Kálmán

43. Ez úton köszönöm meg az ásatást intenzíven támogató babócsaiak segítségét. Itt ki kell emelni a községi tanács, a helyi tsz, a művelődési ház, a honismereti szakkör és nem utolsósorban az MSZMP községi bizottsága.

a határőrség támogatását. Ezúton köszönöm meg az ásatáson dolgozó kaposvári Gépészeti Szakközépiskola tanárainak és tanulóinak a jó munkáját.

10. Léránt-kert, 12. sír. – 10. Léránt-Garten, der Grab N°. 12.

RECHERCHES DU CENTRE GÉNÉALOGIQUE DE BABÓCSA

La recherche des centres des comités et des clans est tâche nationale et primordiale dans notre région aussi. C'est pourquoi en 1978 des fouilles archéologiques ont été entreprises au centre de la région exposée de Babócsa.

La première question est de savoir où était situés Babócsa, ou le centre des Tibold à l'époque des Arpáds. Plus précisément il s'agissait de savoir où se trouvaient le monastère généalogique et patronal consacré à St. Nicolas et son cimetière, ainsi que les églises plus petites: l'une consacré à St. Gilles l'autre à l'Annonciation.

Les sources connues ne mentionnent l'Église de Baboucha cité d'abord en 1193, que relativement tard, en 1248. Le monastère bénédictin et les deux autres églises n'apparaissent que depuis le XIVe siècle dans les documents. Aucune donnée ne restait par rapport à sa situation à l'époque des Arpáds ni à celle des temps précédant sa destruction, ni plus tard.

En 1978 nous avons commencé nos recherches archéologiques sur la territoire de la baine de la coopérative agricole dans la municipalité, sur le lieu présumé du monastère des bénédictins consacré à Saint Nicolas.

On a mis à jour une construction en briques du XVI–XVIIe siècle, à une distance de 230–250 m au Sud-Ouest du centre de la fortification triangulaire du château de XV–XVIIe siècle de Babócsa dont la destination nous est inconnue. Ce bâtiment appartenant au château-fort est monté près de la palissade protégeant la porte, et il avait – à la base des trouvailles – le caractère militaire.

Sur la colline d'Église – située à une distance de 50–100 m à l'Ouest du château-fort – on a trouvé

des restes d'une grande construction détruite par l'incendie, de l'époque arpadienne.

On a réussi à déterminer 18 tombes d'un cimetière plus récent, du XV–XVIIIe siècle.

Au jardin nommé Léránt, situé à 400 m à Nord-Est de l'Église catholique-romaine, on a trouvé dans un cimetière de l'église 15 tombes orientées Ouest–Est dans lesquelles il y avait des mobiliers mais elles étaient en général fragmentaires, endommagées. Dans la tombe 3, d'un enfant on a trouvé un collier et une double-croix en plomb et étain.

Dans l'une des tombes (N° 10) une rosace d'argent de la garniture du cercueil et une perle d'améthyste étaient découvertes au milieu des restes de bois du cercueil.

Au bord des tombes enterrées l'une sur l'autre, celle d'intacte du N° 12, celle d'une femme on a mis à jour une bague en bronze ornée de pierres rouges. Ces objets appartiennent au XIII–XIVe siècle.

Le cimetière pouvait appartenir à la partie extérieure Nord–Ouest de Babócsa, plus tard à la partie de bourgade.

Enfin en 1978 on a réussi à définir deux ouvrages de l'époque arpadienne du centre généalogique de Babócsa au cours de nos recherches archéologiques faites sur trois lieux:

au bain de la coopérative agricole, sur le terrain de la colline d'Église et au jardin Lénárt.

La construction plus grande en briques, détruite par l'incendie et trouvée sur la colline d'Église et le cimetière médiéval de plus grande étendue des XV–XVIe siècle, ainsi que les tombes des XIII–XIVe siècle du jardin Lénárt rendent vraisemblables l'installation probable de deux églises d'époque arpadienne.

K. Magyar